

مقاله پژوهشی

بررسی علل بروز تضاد در مدیریت منابع طبیعی از دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان در مناطق روستایی جنوب استان اردبیل

محمد باقر مروتی^۱، محسن ملکی^{۲*} و معصومه سادات حسینی نسب^۳

تاریخ پذیرش: ۱۹ اردیبهشت ۱۴۰۱

تاریخ دریافت: ۴ تیر ۱۴۰۰

چکیده

منابع طبیعی، منبع اصلی درآمد بسیاری از روستاییان کشور است. متنوع بودن کنش‌گران ذی‌نفع در بخش منابع طبیعی، منجر به ایجاد تضاد می‌شود. برای مدیریت بهینه منابع طبیعی، شناخت عوامل مؤثر در تضاد بین ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان بسیار مهم است. تحقیق حاضر در روستاهای جنوب استان اردبیل اجرا و مؤلفه‌های حقوقی، مدیریتی، بهره‌برداری و اجتماعی از منظر کارشناسان و روستاییان بهره‌بردار از منابع طبیعی بررسی شد. جهت انجام تحقیق، تعداد ۲۴۰ پرسشنامه در جامعه هدف تکمیل شد. روایی پرسشنامه ۰/۹۶ استخراج شد. برای مقایسه دیدگاه دو گروه، از آزمون ناپارامتری من-ویتنی استفاده شد. نتایج نشان داد، علاوه بر اینکه تمامی عوامل مؤثر مورد بررسی در بروز تضاد معنی دار بودند، بین عوامل مؤثر در بروز تضاد نیز دیدگاه روستاییان بهره‌بردار و کارشناسان دولتی نیز تفاوت معنی‌دار وجود داشت. مهم‌ترین مؤلفه‌های مؤثر در افزایش تضاد در این منطقه از دیدگاه بهره‌برداران، کمبود حمایت دولت از بهره‌بردار، قطع درختان، سطح آگاهی مردم و از نظر کارشناسان کمبود قوانین، چرای زودرس و سطح آگاهی بهره‌برداران معرفی شد. زمین خواری، قاچاق چوب و شخم زیر اشکوب، توسط هر دو گروه، به عنوان عامل مؤثر قوی در تضاد معرفی نشد. از نظر مدیریتی نیز هر دو گروه، مؤثرترین روش کاهش تضاد را قرق جنگل‌ها و مراتع اعلام کرده‌اند ولی لزوم مدیریت مشارکتی از نظر هر دو گروه، اولویت نداشت. حضور مؤثرتر کارشناسان منابع طبیعی در عرصه، شناخت پتانسیل‌های معیشتی منطقه، تشویق و آموزش مردم به شناختن مشاغل جایگزین راهکار مناسبی در کاهش تضاد است.

کلمات کلیدی: تعارض منافع، عوامل حقوقی، عوامل اجرایی، عوامل مدیریتی، عوامل اجتماعی، بهره‌برداری، تخریب مرتع

۱ - دانش آموخته کارشناسی ارشد، گروه منابع طبیعی، واحد خلخال، دانشگاه آزاد اسلامی، خلخال، ایران
۲ - استادیار گروه منابع طبیعی، واحد خلخال، دانشگاه آزاد اسلامی، خلخال، ایران
۳ - دکترای علوم مرتع، گروه منابع طبیعی، واحد خلخال، دانشگاه آزاد اسلامی، خلخال، ایران
* - نویسنده مسئول: پست الکترونیکی: (Emailmaleki@gmail.com)

مقدمه

رشد اقتصادی و جمعیتی، همراه با تخریب اکوسیستم‌ها، منجر به شرایطی می‌شود که رقابت بر سر منابع افزایش یابد، چنین شرایطی می‌تواند به راحتی پتانسیل درگیری را تشدید کند، به ویژه در مواردی که سایر عوامل تعارض (به عنوان مثال قومیت سیاسی یا نابرابری اجتماعی) نیز وجود داشته باشد. به طور کلی تخریب منابع طبیعی، یا بر اثر فراوانی منابع است یا کمبود منابع. فراوانی منابع فرصت برای چپاول، افزایش فساد و رشد کند اقتصادی را منجر می‌شود. از سوی دیگر، کمبود منابع طبیعی هم عامل بیکاری، بحران غذا، بدتر شدن معیشت و مهاجرت می‌شود. هر دو این عوامل در نهایت بحران سیاسی، عدم ثبات اقتصادی و فروپاشی اجتماعی را منجر می‌شوند (وسکو و همکاران^۱، ۲۰۲۰). خلاصه نظر مکاتب اصلی در ادبیات منابع طبیعی و تعارض، به فرضیه «نفرین منابع» اشاره دارد. کشورها نمی‌توانند، از ثروت و کالاهای طبیعی خود استفاده کنند، بنابراین رشد اقتصادی کندتر و ثبات اقتصادی کمتر و نرخ درگیری بالا می‌رود (هامفریز^۲، ۲۰۰۵). منابع مستلزم همکاری است، ولی معمولاً علاقه و سلیقه‌های متفاوت رقبا در مواردی منجر به تضاد بین ذی‌نفعان می‌گردد (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶). در اینجا منظور از تعارض، رویدادهایی است که خشونت کمتری دارد و در نهایت منجر به درگیری و مرگ نمی‌شود. در یک مفهوم کلی، تضاد به نوعی ناسازگاری اشاره دارد که می‌تواند مربوط به موضوعات مختلف، احزاب، فرایندها و نتایج باشد و الزاماً یک شرط منفی نیست و گاهی می‌تواند به طور مسالمت آمیزی تغییرات را پیش ببرد (بارنت^۳، ۲۰۰۰). برنامه توسعه ملل متحد، وابستگی متقابل افراد و مسئولیت‌ها؛ ایهامات

در حدود اختیارات، هم پوشانی وظایف؛ رقابت بر سر منابع کمیاب؛ تفاوت در وضعیت و تأثیر سازمانی؛ اهداف و روش‌های ناسازگار؛ تفاوت در سبک مصرف؛ اختلال در روابط و انتظارات برآورده نشده را به عنوان قلمروهایی در مدیریت منابع طبیعی، که سبب بروز تعارض می‌شوند، مطرح می‌کند (کپ نت^۴، ۲۰۰۵). فقر جامعه محلی و وابستگی شدید این گروه به طبیعت، ناخودآگاه باعث بهره‌برداری مفرط و تخریب این منابع می‌شود. این در حالی است که واگذاری‌های کلان منابع طبیعی و ملی دولت به دیگر بخش‌های دولتی و خصوصی نیز از علت‌های تخریب منابع و در عین حال افزایش درگیری بین مردم و دولت است. از دیگر مواردی که به بروز تضاد در منابع طبیعی منجر می‌شود، قوانین رسمی در مورد مدیریت منابع طبیعی است که با حقوق و مقررات سنتی بهره‌برداران مطابقت ندارد. بنابراین باعث درگیری بین مردم و کاربران محلی می‌شود (هلوتاس^۵، ۲۰۱۳). شیوه مدیریت از بالا به پایین سازمان‌های ذیربط و حذف سیستم‌های اکولوژیکی - اجتماعی - محلی منجر نیز به ایجاد شرایط درگیری می‌شود (هوبرت^۶، ۲۰۲۱). مسأله مهم دیگر در ایجاد تضاد در منابع طبیعی، مسأله تصاحب زمین ملی است که ممکن است منجر به درگیری‌هایی شوند (وسکو و همکاران، ۲۰۲۰). در طول سال‌های بعد از ۱۳۶۰، ملی اعلام شدن اراضی کشاورزی در بیشتر مناطق ایران یکی از مهم‌ترین جنبه‌های ایجاد تضاد بین کشاورزان و کنش‌گران منابع طبیعی است (قاسمی و کرمی دهکردی، ۱۳۹۶).

شناخت تضادها و به دنبال آن مدیریت آنها یکی از مهم‌ترین مسائل در مدیریت جامع منابع طبیعی به شمار می‌رود و به‌ویژه برای عاملین ارتباطی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا

۴- Cap-Net

۵ - Helvetas

۶- Hubert

۱- Vesco

۲- Humphreys

۳- Barnett

بکشد. این مقاله در مورد اکولوژی سیاسی منازعات منابع طبیعی بینش دیگری را ارائه می‌دهد. برای درک ماهیت تکراری درگیری‌های جنگلی، نیاز است که یک لایه تا حدی پنهان درگیری‌های سیاسی موجود، روشن شود.

قاسمی و همکاران (۱۳۹۶)، به تحلیل تضاد کنش‌گران اجتماعی در عرصه‌های منابع طبیعی و تأثیرات آن بر جامعه روستایی پرداخت. نتایج نشان داد که وجود منافع مختلف بین کنش‌گران باعث ایجاد تضاد در سطوح متفاوت بین آن‌ها می‌شود. همچنین، تضاد بین کنش‌گران باعث تضعیف معیشت خانوارهای روستایی، مهاجرت خانوارها از روستاها و کاهش سرمایه‌های اجتماعی می‌شود. با وجود پیامدهای منفی، تضاد در برخی موارد نتایج مثبت بر جای گذاشته است؛ برای مثال، اقدامات کارشناسان منابع طبیعی در حفاظت از منابع طبیعی و جلوگیری از بهره‌برداری بی‌رویه، با وجود تضاد، باعث بهبود پوشش گیاهی در بعضی مناطق شده است. جنتی چنار و جنتی چنار و کلاهی (۱۳۹۷) به بررسی تضادهای بین دامداران و اداره منابع طبیعی پرداختند. در این پژوهش مشخص شد که یک سری از تضادها بین دامداران و ادارات منابع طبیعی وجود دارد که ناشی از ناآگاهی مردم و چه بسا به خاطر نخواستن آگاهی به واسطه ضرر و زیان اقتصادی، و در نهایت کم‌کاری ادارات در بحث ترویج، اطلاع‌رسانی، خدمات دهی و عدم مشارکت است. یوسفی و همکاران (۱۳۹۵)، در مطالعه‌ای ارزیابی راه‌های حل تعارض رودخانه زاینده رود از دیدگاه کشاورزان و مسئولان پرداختند. نتایج آن‌ها نشان داد که مهم‌ترین عوامل به وجود آورنده تعارض، از نظر جامعه آماری پژوهش به ترتیب، کاهش بارش، افزایش استفاده آب در صنعت و افزایش مصارف سایر استان‌ها است. همچنین، ایجاد شرایط بازگو کردن نظرات به صورت آزادانه، پادرمیانی و مذاکره مؤثرترین راه حل‌های تعارض از نظر جامعه آماری است. از سوی دیگر نتایج آن‌ها نشان داد که، در شرایط فعلی، کشاورزان (بهره‌برداران) توسل به زور و

شناخت ریشه‌های اختلاف و برقراری توافق در بین بهره‌برداران، تأثیر بسزایی در موفقیت پذیرش نوآوری‌ها و به طور متقابل در عملکرد مروجین دارد (قاسمی و کرمی دهکردی، ۱۳۹۶: ابدی و لاجینی ۱۳۸۵).

انصاری و همکاران (۱۳۸۷) در پژوهش خود در ۱۱ استان کشور، تضاد بین استفاده‌کنندگان از مراتع را یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در تخریب منابع طبیعی معرفی می‌کنند. نتایج حاکی از آن است که عواملی چون کمبود نیرو و امکانات برای کنترل عرصه‌ها، کم‌توجهی و انگیزه پایین کارشناسان، عدم وجود قوانین قاطع از عوامل قانونی و تشکیلاتی مؤثر در تخریب منابع طبیعی است. مواردی دیگر چون عدم وضوح قوانین موجود، عدم برخورد قاطع دادگستری‌ها با متخلفین، پایین بودن میزان جریمه و به طور کلی نقص قوانین و کمبود قوانین از دیگر عوامل مؤثر در تخریب منابع طبیعی است.

بررسی هلوئاس (۲۰۱۰) در ۱۸ کشور این موضوع را نشان می‌دهد که هرگونه مدیریت پیچیده منابع طبیعی باید مسائل مالکیت منابع طبیعی، تخصیص قدرت برای مدیریت و کنترل منابع طبیعی و سهم کردن منافع منابع طبیعی را در نظر بگیرد.

بایرامو^۱ (۲۰۱۷) به بررسی رابطه بین درگیری و منابع طبیعی پرداخت. وی به این نتیجه رسید که بین درگیری‌ها و منابع طبیعی یک نقص سیستماتیک وجود دارد. این مقاله معتقد است در استدلال‌های نظری و تجربی درگیری‌ها کاستی‌هایی وجود دارد.

کرانبرگ گارسیا^۲ (۲۰۱۷)، به بررسی درگیری‌های کشور کنیا بر سر منابع جنگلی پرداخت. وی معتقد بود، هنگامی که یک یا چند درگیری بر سر منابع طبیعی رخ می‌دهد، تحلیل دقیق نیاز است زیرا ممکن است تفسیر دقیق هر یک از تعارضات، هنگامی که به تنهایی مورد بررسی قرار می‌گیرد، مسأله را به چالش

۱- Bayramov

۲ - Kronenburg García

عمل کنند. ۲) به سازمان‌های ذی‌ربط مراجعه و شکایت کنند. ۳) قوانین وضع شده از سوی دولت را نادیده بگیرند (قاسمی و کرمی دهکردی، ۱۳۹۶). این پژوهش درصدد بررسی ریشه و علت تضاد بین مردم و دولت در مناطق روستایی جنوب استان اردبیل در محدوده شهرستان‌های خلخال و کوثر است. در منطقه تحقیق، تاکنون پژوهشی که به صورت گسترده بر روی علل بروز تضاد در منابع طبیعی بپردازد، انجام نشده است. در این راستا به بررسی عوامل حکومتی و حقوقی، اجرایی، اجتماعی و بهره‌برداری و اثر آن بر ایجاد تضاد در منطقه پرداخته می‌شود.

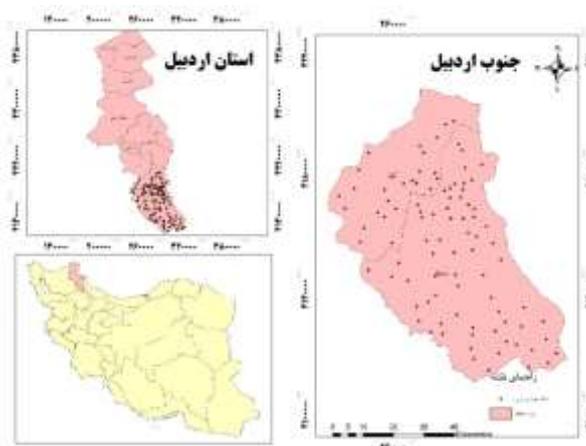
مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه

این تحقیق از نظر ماهیت از نوع پژوهش‌های کمی است و روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی به شمار می‌رود. منطقه انجام پژوهش روستاهای واقع در محدوده شهرستان‌های خلخال و کوثر در جنوب استان اردبیل بودند. از نظر معیشت، منبع اصلی درآمدزایی در این منطقه کشاورزی و دام پروری (دام سبک و سنگین) است. شکل ۱ نقشه محدوده مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

مسئولان مذاکره را مناسب‌ترین راه حل تعارض می‌دانند. قاسمی و کرمی دهکردی (۱۳۹۶)، در تحلیل شبکه تضاد ذی‌نفعان در حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی در استان چهارمحال بختیاری نشان دادند، وجود منافع مختلف بین کنش‌گران باعث ایجاد تضاد در سطوح متفاوت بین آن‌ها می‌شود. همچنین تضاد بین کنش‌گران باعث تضعیف معیشت خانوارهای روستایی، مهاجرت خانوارها از روستاها و کاهش سرمایه‌های اجتماعی می‌شود. با وجود پیامدهای منفی، تضاد در برخی موارد نتایج مثبت از قبیل بهبود وضعیت پوشش گیاهی می‌شود.

واقعیت این است که روستاییان و دامداران به دلیل شیوه زندگی و نوع معیشت خود، بهره‌برداران اصلی و مستقیم منابع طبیعی محسوب می‌شوند و علی‌رغم داشتن تنها ۳۸ درصد جمعیت کشور، حدود ۹۰ درصد از عرصه‌های طبیعی کشور را در اختیار دارند (علی بیگی، ۱۳۹۷). شیوه بهره‌برداری بی‌رویه، مشکلات حقوقی و اجرایی، نگاه از بالا به پایین مدیریت سبب شده است که این گروه، چالش‌هایی را با سازمان‌های ذی‌ربط داشته باشند که در برخی موارد حقوق دولت تضییع شده و گاهی حقوق مردم پایمال می‌شود. به دلیل وابستگی شدید معیشتی مردم به منابع طبیعی، مردم در برابر وقوع جرم سه راه حل دارند: ۱) به قوانینی که از سوی متولیان منابع طبیعی گذاشته می‌شود

شکل ۱. موقعیت منطقه تحقیق در خلخال و کوثر در جنوب استان اردبیل

روش بررسی

ابتدا با استفاده از مطالعات میدانی، روش پیمایشی و از طریق مشاهده مستقیم در منطقه، موردهای مورد پژوهش به صورت هدفمند و نه به صورت تصادفی انتخاب شد (جلالی، ۱۳۹۱). در این مطالعه، از نمونه‌گیری هدفمند و از روش گلوله‌برفی استفاده شد. به این معنی که به منظور شناسایی افراد خبره و مطلعین کلیدی منطقه، به بخش مرتع و بخش جنگل اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان و اداره منابع طبیعی و آبخیزداری شهرستان خلخال و کوثر، مراجعه شد. تعدادی از خبرگان محلی شامل بهره‌برداران روستایی مطلع شناخته شده، دهیار و اعضای شوراهای اسلامی روستا توسط این اداره معرفی شدند. نمونه‌گیری از موارد ویژه روشی است که در آن نمونه‌ها به دلیل اهمیت فوق‌العاده‌ای که دارند و در مرکز موضوع مورد بررسی هستند انتخاب می‌شوند. افراد یا محل‌هایی که بیشترین اطلاعات را فراهم آورند موارد ویژه هستند و زمانی به طور عملی برای پژوهش مفیدند که بتوان نمونه کوچکی از آن را انتخاب نمود (استروویگ و استید، ۲۰۰۱).

تعداد نمونه بر اساس فرمول کوکران، محاسبه گردید؛ به این معنی که از بین ۴۱۰ بهره‌بردار روستایی مطلع و خبره معرفی شده از سوی اداره منابع طبیعی و آبخیزداری، تعداد نمونه ۱۹۸ نفر محاسبه شد که جهت اطمینان، تعداد ۲۰۰ نفر به صورت تصادفی مورد مراجعه و مصاحبه قرار گرفتند و پرسشنامه را تکمیل نمودند. همچنین از بین ۴۵ نفر کارشناسان مطلع و مرتبط بخش منابع طبیعی استان و شهرستان‌های خلخال و کوثر، تعداد ۴۰ نفر برای مصاحبه و تکمیل پرسشنامه انتخاب شدند. عوامل به وجود آورنده تضاد از دیدگاه ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان (گروداران) در چهار مؤلفه اصلی حقوقی، اجتماعی، بهره‌برداری و مدیریتی تقسیم شد (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۵).

که با هفت شاخص مورد ارزیابی قرار گرفت (شکل ۲). برای سنجش تضاد موجود در منطقه، از پرسشنامه‌ای که توسط تیم تحقیق به همین منظور طراحی شد، استفاده گردید. جهت انجام تحلیل آماری از نرم افزار SPSS نسخه ۲۲ استفاده گردید. پایایی پرسشنامه توسط پنج نفر از اساتید دانشگاه در رشته‌های منابع طبیعی و جامعه‌شناسی تأیید شد. شکل شماره ۲ تقسیم بندی سوالات پرسشنامه را نشان می‌دهد. روایی همگرایی این پرسشنامه بر اساس ضریب آلفای کرونباخ، ۰/۹۶ به دست آمد. روایی واگرایی این پرسشنامه بر اساس آزمون HTMT^۲، بر اساس جدول ۱ به دست آمد. شاخص روایی واگرا، اگر کمتر از ۰/۹ باشد، نشان می‌دهد متغیرها، همگرایی واگرا دارند (هنسلر و همکاران، ۲۰۱۵).

عوامل به وجود آورنده تعارض از دیدگاه ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان در سه زمینه رقابت بر سر منابع، اهداف و روش‌های ناسازگار و ابهامات در حدود اختیارات مورد ارزیابی قرار می‌گیرد (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۵).

نتایج

سنجش میزان تضاد ذی‌نفعان محلی در منطقه

تبيين تضاد در منطقه، در واقع سنجش ظرفیت‌های حکمرانی، و اجرایی منطقه و تعامل آن با ذی‌نفعان است. با توجه به نتایج جدول ۲، میانگین تضاد جامعه محلی نسبت به میانه تضاد (عدد ۳)، بالاتر است، که این مسأله نشان می‌دهد، منافع جامعه محلی در این منطقه، با سیستم مدیریت در تضاد است.

۲ - Heterotrait-monotrait ratio

۳ - Henseler

۱- Struwig and Stead

جدول ۱. روایی و اگریبی بین مجموعه خصیصه‌ها

مدیریتی	بهره‌برداری	اجتماعی	حقوقی	HTMT
۰/۳۵	۰/۴۴	۰/۵۵		حقوقی
۰/۴۲	۰/۶۷			اجتماعی
۰/۳۹				بهره‌برداری
				مدیریتی

شکل ۲. تقسیم بندی سوالات پرسشنامه براساس عوامل به وجود آورنده تضاد

جدول ۲. وضعیت منافع تضاد بین ذی‌نفعان محلی و ذی‌صلاحان دولتی، از نگاه کارشناس و بهره‌بردار

تعداد نمونه شامل شده	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد
۲۴۰	۳/۵	۰/۵۵	۰/۳۵

تحلیل وضعیت تضاد در منطقه و مؤلفه‌های آن در منطقه مورد مطالعه در جنوب استان اردبیل

در خصوص بررسی توزیع میانگین متغیرهای مرتبط با تضاد منافع به کمک آزمون تی تک نمونه‌ای مشخص شد که همه مؤلفه‌های حقوقی، مدیریتی و بهره‌برداری با میانگین متوسط تفاوت دارد. بنابراین، آزمون معنی‌دار و فرض صفر مبنی بر یکسانی توزیع رد می‌شود و می‌توان استنباط نمود که مقدار میانگین متفاوت از مقدار متوسط است. با توجه به حدود پایین و بالا که هر دو برای مؤلفه‌های مورد نظر مثبت هستند، می‌توان بیان داشت که توزیع آماری با در نظر گرفتن یک درصد خطای

نوع اول در حد بیشتر از متوسط است.

نتایج آزمون فریدمن برای تحلیل و رتبه بندی تضاد

نتایج آزمون فریدمن برای مؤلفه حقوقی

بررسی میانگین‌ها از نگاه بهره‌برداران، نشان می‌دهد که گویه «کمبود حمایت دولت از دامدار» با میانگین ۳/۹۹ بیشترین و گویه «کارشناسی شورای حل اختلاف» با میانگین ۲/۳۷ کمترین ارزش را داشته‌اند. بررسی میانگین‌ها از نگاه کارشناسان، نشان می‌دهد که گویه «کمبود قوانین» با میانگین ۴/۶۳ بیشترین و گویه «زمین خواری» با میانگین ۲/۷۷ کمترین

ارزش را داشته‌اند. در این راستا نتایج آزمون فریدمن هم نشان می‌دهد از دیدگاه بهره‌برداران، «کمبود حمایت دولت از دامدار» در رتبه یک، «کمبود قوانین» در رتبه دو، «تناقضات ماده‌های قانونی» در رتبه سه و «تعطل کارشناسان دادگستری در ارائه نظرات» در رتبه ۱۵ قرار دارند. از دیدگاه کارشناسان نیز، «دیر

اجرای شدن احکام صادره» در رتبه دو، «کارشکنی شورای حل اختلاف» در رتبه سه و «عدم تنسيق مراتع» در رتبه‌های ۱۵ قرار دارند سطح معناداری بدست آمده حاصل از آزمون فریدمن (۰/۰۰۰۱) در بین بهره‌برداران و کارشناسان بیانگر توافق مشترک بین دیدگاه‌های ذهنی جامعه نمونه است (جدول ۴).

جدول ۳. نتایج آزمون تی تک نمونه ای برای تحلیل وضعیت تضاد و مؤلفه‌های آن در بین ذی‌نفعان محلی جنوب استان اردبیل

مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	مقدار تی	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت اطمینان در سطح ۹۵		نتیجه آماری
							حد پایین	حد بالا	
حقوقی	۳/۵۸	۰/۶۱۶	۰/۳۷۸۵	۸۹/۹۲۷	۲۳۹	۰/۰۰۰	۳/۴۹۹	۳/۶۵۵	پذیرش
اجتماعی	۳/۲۸	۰/۷۳۵	۰/۰۴۰	۶۹/۰۴۷	۲۳۹	۰/۰۰۰	۳/۱۸۳	۳/۳۷۰	پذیرش
مدیریتی	۳/۶۲	۰/۸۴۳	۰/۰۴۷	۶۶/۵۲۸	۲۳۹	۰/۰۰۰	۳/۵۱۱	۳/۷۲۵	پذیرش
بهره‌برداری	۳/۶۵	۰/۶۷۸	۰/۰۵۴	۸۳/۴۲۹	۲۳۹	۰/۰۰۰	۳/۵۶۳	۳/۷۳۵	پذیرش
کل	۳/۵۷	۰/۵۵۴	۰/۰۴۴	۹۹/۷۵۱	۲۳۹	۰/۰۰۰	۳/۴۹۸	۳/۶۳۹	پذیرش

جدول ۴. تحلیل وضعیت متغیرهای حقوقی تضاد در بخش حقوقی بر اساس آزمون فریدمن

ردیف	گویه‌ها	بهره‌بردار		کارشناس					
		میانگین	خطای استاندارد	فریدمن	رتبه	میانگین	خطای استاندارد	فریدمن	رتبه
۱	کمبود قوانین	۳/۸۹	۰/۹۱۵	۹/۵۳	۲	۴/۶۳	۰/۸۷۷	۱۴/۵۶	۱
۲	نقص قوانین	۳/۵۹	۰/۹۵۲	۷/۹۱	۱۳	۳/۸۶	۰/۴۹۴	۱۲/۸۶	۲
۳	روند طولانی رسیدگی به جرائم و تخلفات	۳/۷۶	۰/۹۲۸	۸/۸۸	۶	۳/۱۱	۰/۴۰۴	۸/۴۶	۴
۴	دیر اجرای شدن احکام صادره	۳/۶۸	۱/۰۱۴	۸/۵۴	۸	۳/۲۳	۰/۵۹۸	۹/۰۴	۳
۵	همکاری ضعیف نیروی انتظامی	۳/۵۱	۰/۹۶۲	۷/۶۱	۱۴	۲/۹۴	۰/۷۲۵	۷/۴۹	۱۲
۶	تعطل کارشناسان دادگستری در ارائه نظرات	۳/۴۴	۱/۰۶۶	۷/۳۵	۱۵	۳/۰۶	۰/۸۷۳	۷/۹۰	۹
۷	تخصیص نبودن شورای حل اختلاف	۳/۶۱	۰/۹۵۵	۸/۰۵	۱۲	۳/۰۳	۰/۷۴۷	۷/۹۰	۸
۸	کارشکنی شورای حل اختلاف	۳/۳۷	۱/۱۵۶	۷/۱۳	۱۶	۳/۰۳	۰/۷۴۷	۷/۹۳	۷
۹	ضعیف بودن مجازات نقدی	۳/۷۲	۰/۹۱۲	۸/۴۸	۹	۳/۰۹	۰/۶۱۲	۸/۳۱	۵
۱۰	عدم تنسيق مراتع	۳/۶۴	۰/۹۱۵	۸/۲۶	۱۱	۳/۰۳	۰/۷۸۵	۷/۸۷	۱۰
۱۱	کمبود حمایت دولت از دامدار	۳/۹۹	۰/۹۸	۹/۹۷	۱	۳/۰۶	۰/۸۰۲	۸/۲۳	۶
۱۲	واگذاری مراتع به سایر کاربری‌ها	۳/۷۲	۱/۱۰۲	۸/۸۷	۷	۲/۹۴	۰/۶۸۴	۷/۳۹	۱۳
۱۳	زمین خواری	۳/۶۴	۱/۱۶	۸/۲۶	۱۰	۲/۷۷	۰/۵۹۸	۶/۶۱	۱۶
۱۴	شکل مالکیت مراتعی (مشاعی یا شورایی بودن آن)	۳/۷۵	۱/۰۴۷	۸/۹۱	۵	۲/۸۹	۰/۸۶۷	۷/۱۱	۱۴
۱۵	نامشخص بودن مالکیت در بخش بهره‌برداری	۳/۷۸	۱/۰۱۸	۸/۹۹	۴	۲/۹۴	۰/۶۸۴	۷/۵۶	۱۱
۱۶	تناقضات ماده‌های قانونی	۳/۸۴	۰/۹۳۷	۹/۲۴	۳	۲/۸۶	۰/۶۴۸	۶/۷۹	۱۵
	سطح کای اسکوتر		۹۲/۴۱				۱۲۹/۸۹		
	درجه آزادی		۱۷۸				۳۴		
	سطح معناداری		۰/۰۰				۰/۰۰۰		

نتایج آزمون فریدمن برای تحلیل و رتبه بندی بهره‌برداران‌های منجر به تخریب در حوزه آبخیز مورد مطالعه

نتایج آزمون فریدمن برای مؤلفه‌های مربوط به عوامل تخریب‌زا حوزه آبخیز در منطقه مورد مطالعه از نگاه بهره‌برداران و کارشناسان را نشان می‌دهد. بررسی میانگین‌ها بین بهره‌برداران نشان می‌دهد که گویه «قطع درختان» با میانگین ۴/۳۲ بیشترین و گویه «چرای مفرط یا سنگین» با میانگین ۳/۴۵ کمترین ارزش را داشته‌اند. بررسی میانگین‌ها بین کارشناسان نشان می‌دهد که گویه «چرای زود هنگام» با میانگین ۴/۲۷ بیشترین و گویه «بهره‌برداری غیراصولی از محصولات جنگلی» با میانگین ۲/۶۷ کمترین ارزش را داشته‌اند. در این راستا نتایج آزمون فریدمن هم نشان می‌دهد که در بین بهره‌برداران «چرای زودرس» در رتبه دو، «نزاع و دعوی قومی بین بهره‌برداران بر سر مرتع با شهرهای همسایه» در رتبه سوم، و «خشکسالی» در رتبه‌های ۳۱ قرار دارند. همچنین در بین کارشناسان، آزمون فریدمن نشان می‌دهد که «قطع درختان جنگلی» در رتبه دو، «نزاع و دعوی قومی بین بهره‌برداران بر سر مرتع با شهرهای همسایه» در رتبه سوم، و «نداشتن تعاونی مرتعداری» در رتبه‌های ۳۱ قرار دارند. سطح معناداری بدست آمده حاصل از آزمون فریدمن (۰/۰۰۱) بیانگر توافق مشترک بین دیدگاه‌های ذهنی جامعه نمونه کارشناس و بهره‌بردار است.

نتایج آزمون فریدمن برای تحلیل و رتبه بندی مؤلفه‌های اجتماعی مؤثر در ایجاد تضاد در منطقه

جدول ۶، نتایج عوامل اجتماعی مؤثر در بروز تضاد را در منطقه مورد مطالعه نشان می‌دهد.

بررسی میانگین‌ها در بین بهره‌برداران نشان می‌دهد که گویه «سطح آگاهی مردم» با میانگین ۳/۹ بیشترین و گویه «میزان امکانات روستا» با میانگین ۳/۰۲ کمترین ارزش را داشته‌اند.

بررسی میانگین‌ها در بین کارشناسان نیز نشان می‌دهد که گویه «سطح آگاهی بهره‌برداران» با میانگین ۴/۰۳ بیشترین و گویه «مهاجرت» با میانگین ۲/۷۷ کمترین ارزش را داشته‌اند. در این راستا نتایج آزمون فریدمن در بین بهره‌برداران هم نشان می‌دهد که «میزان همیاری مردم در اجرای طرح‌های عمومی در روستا» در رتبه دو، «مهاجرت» در رتبه سه و «میزان اعتماد مردم به دولت» در رتبه‌های ۱۰ قرار دارند. این مقادیر در بین کارشناسان به صورت «میزان همیاری مردم در اجرای طرح‌های عمومی در روستا» در رتبه دو، «میزان امکانات روستا» در رتبه سه و «وضعیت بهداشت روستا» در رتبه‌های ۱۰ قرار دارند. سطح معناداری بدست آمده حاصل از آزمون فریدمن در بین بهره‌برداران و کارشناسان نشان از توافق ذهنی در بین آنان داشت (جدول ۶).

نتایج آزمون فریدمن برای تحلیل و رتبه بندی اقدامات مدیریتی منابع طبیعی

بررسی میانگین‌ها در بین بهره‌برداران نشان می‌دهد که گویه «قرق مراتع و جنگل» با میانگین ۴/۰۳ بیشترین و گویه «اعمال مجازات سنگین برای متخلفین» با میانگین ۳/۵۳ کمترین ارزش را داشته‌اند. بررسی میانگین‌ها در بین کارشناسان نشان می‌دهد که گویه «قرق مراتع و جنگل» با میانگین ۴/۴۶ بیشترین و گویه «ممیزی مراتع» با میانگین ۳/۰۵ کمترین ارزش را داشته‌اند. در این راستا نتایج آزمون فریدمن هم در بین بهره‌برداران نشان می‌دهد که «نظارت شدید دولتی» در رتبه دو، «تعیین ناظرین و قرقبان محلی» در رتبه سوم و «حل مشکلات مالکیت مراتع» در رتبه‌های ۱۰ قرار دارند. همچنین نتایج آزمون فریدمن در بین کارشناسان نشان می‌دهد که «نظارت شدید دولت» در رتبه دو، «جلوگیری از ساخت و ساز در عرصه مرتعی» در رتبه سوم و «اعمال مجازات سنگین برای متخلفین» در رتبه‌های ۱۰ قرار دارند. سطح معناداری بدست آمده حاصل از آزمون فریدمن (۰/۰۰۰) بیانگر توافق مشترک بین دیدگاه‌های ذهنی جامعه نمونه است (جدول ۷).

جدول ۵. تحلیل وضعیت عوامل تخریب حوزه آبخیز بر اساس آزمون فریدمن

ردیف	گویه‌ها	بهره‌بردار			کارشناس		
		میانگین	خطای استاندارد	رتبه	میانگین	خطای استاندارد	رتبه
۱	قطع درختان جنگلی	۴/۳۲	۰/۹۵	۲۱/۸۳	۴/۰۶	۲۷/۱۷	۲
۲	نزاع و دعوای قومی بین بهره‌برداران با شهرهای همسایه بر سر مرع	۳/۹۵	۱/۱۱	۱۸/۴۳	۳/۹۷	۲۶/۶۲	۳
۳	اجرای سیستم چرای نامناسب	۳/۹۸	۰/۹۵	۱۸/۴۲	۳/۲۷	۱۸/۶۴	۵
۴	بهره‌برداری غیراصولی از محصولات فرعی منابع طبیعی	۳/۸۸	۰/۹۹	۱۷/۴۲	۲/۶۷	۱۱/۱۷	۳۲
۵	نداشتن تعاونی مرتعداری	۳/۸۶	۱/۱۰	۱۷/۳۹	۲/۷۹	۱۲/۹۷	۳۱
۶	عدم توجه به طرح‌های گردشگری در روستا	۳/۸۷	۱/۱۳	۱۷/۳۷	۲/۹۷	۱۵/۱۵	۱۶
۷	رقابت بین بهره‌برداران در چرانیدن دام	۳/۸۴	۱/۰۷	۱۶/۷۴	۳/۱۵	۱۷/۱۱	۸
۸	حضور افراد یا دامداران غیر بومی در مرع	۳/۸۱	۱/۰۴	۱۶/۶۹	۲/۹۴	۱۴/۷۹	۲۱
۹	عملیات اصلاحی نامناسب در مرع	۳/۵۶	۱/۱۴	۱۴/۳۵	۲/۹۴	۱۴/۷۰	۲۳
۱۰	ناکافی بودن آب در مراتع و شیوه توزیع آن	۳/۸۹	۱/۰۲	۱۷/۵۸	۳/۰۳	۱۵/۸۶	۱۲
۱۱	عدم تعادل بین مرع و دامدار (افزایش دامدار)	۳/۹۰	۱/۰۰	۱۷/۶۷	۳/۰۹	۱۶/۴۴	۱۰
۱۲	طولانی بودن مدت چرا (خروج دیرهنگام)	۳/۸۷	۱/۰۴	۱۷/۴۷	۲/۹۷	۱۴/۹۸	۱۹
۱۳	آتش سوزی عمدی در مراتع	۳/۵۸	۱/۱۳	۱۴/۲۰	۳/۰۰	۱۵/۱۴	۱۷
۱۴	خشکسالی	۳/۵۲	۱/۰۵	۱۳/۹۰	۲/۹۴	۱۴/۷۴	۲۲
۱۵	پراکنش نامناسب دام در مرع	۳/۷۷	۱/۱۲	۱۶/۳۸	۳/۰۰	۱۵/۱۴	۱۸
۱۶	افزایش تعداد دام در عرصه‌ها	۳/۹۰	۱/۰۹	۱۷/۷۷	۳/۰۶	۱۶/۱۴	۱۱
۱۷	وابستگی معیشت مردم به طبیعت	۳/۸۳	۱/۰۳	۱۶/۶۳	۲/۸۵	۱۴/۱۱	۲۸
۱۸	چرای زودرس دام (زودهنگام)	۴/۰۴	۱/۰۱	۱۸/۷۰	۴/۲۷	۲۸/۱۲	۱
۱۹	نبود قرقیان	۳/۸۸	۰/۹۸	۱۷/۳۱	۳/۳۹	۲۰/۱۲	۴
۲۰	قاچاق چوب	۳/۶۵	۰/۹۷	۱۴/۸۵	۳/۰۰	۱۵/۳۸	۱۵
۲۱	بوته کنی جهت سوخت و تأمین انرژی	۳/۶۵	۱/۱۳	۱۵/۰۱	۲/۸۲	۱۳/۳۸	۳۰
۲۲	پاکتراضی اراضی ملی	۳/۶۷	۱/۱۱	۱۵/۴۸	۲/۸۸	۱۳/۹۲	۲۹
۲۳	عدم انطباق طرح‌های آبخیزداری با شرایط اکولوژیک منطقه	۳/۵۷	۱/۰۱	۱۴/۵۵	۳/۱۵	۱۷/۰۶	۹
۲۴	ذغال گیری	۳/۵۳	۱/۰۴	۱۴/۱۷	۳/۲۴	۱۸/۳۶	۶
۲۵	افزایش جمعیت منطقه (کل مردم منطقه چه بهره‌بردار چه غیر بهره‌بردار)	۳/۷۴	۱/۰۴	۱۵/۷۸	۳/۰۳	۱۵/۷۴	۱۳
۲۶	نداشتن طرح مرتعداری و جنگلداری	۳/۸۴	۰/۹۷	۱۶/۷۷	۲/۹۱	۱۴/۲۳	۲۶
۲۷	پایین بودن فعالیت آموزشی و ترویجی کارشناسان دولتی	۳/۸۳	۰/۹۷	۱۶/۷۱	۲/۹۱	۱۴/۱۴	۲۷
۲۸	چرای سنگین یا مفرط دام	۳/۴۵	۱/۰۳	۱۳/۳۵	۲/۹۷	۱۵/۵۲	۱۴
۲۹	عدم سرمایه گذاری و انگیزه اقتصادی در بین بهره‌برداران	۳/۷۷	۱/۰۲	۱۶/۱۹	۳/۲۱	۱۷/۷۱	۷
۳۰	فقر مالی و کاهش درآمد	۳/۸۹	۱/۰۴	۱۷/۵۹	۲/۹۷	۱۴/۸۲	۲۰
۳۱	کشت زیر اشکوب (کشت دیم در مرع) یا کشت زیر درختان جنگلی	۳/۶۷	۱/۰۱	۱۵/۱۵	۲/۹۱	۱۴/۲۷	۲۵
۳۲	تبدیل کاربری اراضی ملی به دیگر کاربری‌ها	۳/۷۶	۰/۹۸	۱۶/۱۵	۲/۸۸	۱۴/۳۸	۲۴
	سطح کالی اسکوئر		۲۴۸/۶۵۸			۲۱۹/۴۴۷	
	درجه آزادی		۳۱			۳۱	
	سطح معناداری		۰/۰۰			۰/۰۰۰	

جدول ۶. تحلیل وضعیت متغیرهای اجتماعی بر بروز تضاد بر اساس آزمون فریدمن

ردیف	گویه‌ها	بهره‌بردار			کارشناس		
		میانگین	خطای استاندارد	رتبه	میانگین	خطای استاندارد	رتبه
۱	سطح آگاهی بهره‌برداران	۳/۹۰	۱/۱۰	۸/۰۳	۴/۰۳	۹/۶۴	۱
۲	میزان همبازی مردم در اجرای طرح‌های عمومی در روستا	۳/۵۷	۱/۰۰	۶/۹۲	۳/۱۸	۶/۳۳	۲
۳	مهاجرت	۳/۳۸	۱/۰۲	۶/۱۶	۲/۷۷	۴/۶۴	۱۱
۴	وضعیت بهداشت روستا	۳/۲۵	۰/۹۲	۵/۷۴	۲/۹۲	۵/۲۸	۱۰
۵	میزان امکانات روستا	۳/۰۲	۱/۰۹	۵/۰۰	۳/۱۰	۶/۱۴	۳
۶	میزان اعتماد مردم به یکدیگر	۳/۲۰	۱/۰۶	۵/۷۲	۳/۰۸	۶/۰۵	۴
۷	میزان اعتماد مردم به دولت	۳/۰۴	۱/۱۴	۵/۱۵	۳/۰۰	۵/۶۹	۵
۸	کمرنگ بودن حضور زنان در عرصه	۳/۲۲	۱/۱۲	۵/۵۷	۲/۹۷	۵/۶۳	۷
۹	تمایل به ماندن در منطقه	۳/۳۱	۱/۱۴	۵/۸۶	۲/۹۵	۵/۵۳	۸
۱۰	تعداد افراد جوان در منطقه	۳/۳۵	۱/۱۲	۶/۰۵	۲/۹۵	۵/۶۵	۶
۱۱	درگیری و نزاع بین مردم	۳/۲۶	۱/۱۳	۵/۸۰	۲/۹۰	۵/۴۱	۹
	سطح کای اسکوتر		۱۶۶/۷۲۷			۷۲/۵۰۱	
	درجه آزادی		۱۰			۱۰	
	سطح معناداری		۰/۰۰			۰/۰۰	

جدول ۷. تحلیل وضعیت عوامل اقدامات کاهنده تخریب جنگل و مرتع بر اساس آزمون فریدمن

ردیف	گویه‌ها	بهره‌بردار			کارشناس		
		میانگین	خطای استاندارد	رتبه	میانگین	خطای استاندارد	رتبه
۱	فرق مراتع	۴/۰۳	۱/۰۴۷	۷/۰۵	۴/۴۶	۱۰/۲۷	۱
۲	نظارت شدید دولتی	۳/۸۰	۱/۰۱۳	۶/۲۸	۳/۴۶	۶/۸۰	۲
۳	تعیین ناظرین / قریبانان محلی	۳/۷۷	۱/۰۷۸	۶/۲۳	۳/۰۸	۵/۳۰	۹
۴	اعمال مجازات‌های سنگین برای متخلفین	۳/۵۳	۱/۱۰۶	۵/۳۴	۲/۹۵	۴/۷۸	۱۰
۵	ممیزی مراتع	۳/۶۲	۱/۰۴۰	۵/۶۵	۲/۸۱	۴/۵۵	۱۱
۶	کاهش دام مازاد	۳/۵۷	۱/۱۵۲	۵/۴۲	۳/۲۲	۶/۰۴	۴
۷	جولوگیری از ساخت و ساز در مرتع	۳/۷۲	۱/۱۶۵	۶/۰۵	۳/۲۷	۶/۳۱	۳
۸	افزایش تعداد تعاونی‌های مرتعداری	۳/۶۲	۱/۰۶۵	۵/۶۵	۳/۰۸	۵/۳۵	۸
۹	حل مشکلات مالکیت مراتع	۳/۷۸	۱/۰۸۱	۶/۱۷	۳/۱۴	۵/۶۹	۵
۱۰	تأمین نهاده و تسهیلات کم بازده از سوی دولت	۳/۷۷	۱/۱۱۳	۶/۱۷	۳/۱۱	۵/۵۰	۶
۱۱	مدیریت مشارکتی	۳/۷۱	۱/۲۱۲	۵/۹۹	۳/۰۵	۵/۴۱	۷
	سطح کای اسکوتر		۶۰/۹۶۷			۹۸/۳۸۳	
	درجه آزادی		۱۰			۱۰	
	سطح معناداری		۰/۰۰			۰/۰۰	

مقایسه دیدگاه‌های بهره‌برداران و کارشناسان در عوامل مؤثر بر تضاد

نتایج نشان داد، در خصوص عوامل مؤثر در تضاد در مدیریت منابع طبیعی، بین مؤلفه‌های حقوقی، بهره‌برداری، اجتماعی و

مدیریتی در سطح ۹۹ درصد بین بهره‌بردار و کارشناس تفاوت دیدگاه وجود دارد (جدول ۸). اختلاف نظر در بین بهره‌برداران و کارشناسان (ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان) نشان می‌دهد که در منطقه تعارض وجود دارد.

جدول ۸. مقایسه دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان در عوامل مؤثر بر تضاد

مؤلفه‌های مورد بررسی	میانگین رتبه ای گروه دوم		U من ویتنی	سطح معنی داری
	کارشناسان	بهره‌برداران		
حقوقی	۶۷/۸۸	۱۳۱/۰۳	۱۸۹۵/۰	۰/۰۰۰
اجتماعی	۹۱/۹۳	۱۲۶/۲۲	۲۸۵۷/۰	۰/۰۰۴
مدیریتی	۷۶/۳۴	۱۲۹/۳۳	۲۲۳۳/۵	۰/۰۰۰
بهره‌برداری	۵۴/۱۳	۱۳۳/۷۸	۱۳۴۵/۰	۰/۰۰۰
کل	۵۶/۷۵	۱۳۳/۲۵	۱۴۵۰/۰	۰/۰۰۰

$$0.05 < \mu < 0.1$$

بحث و نتیجه گیری

در این مطالعه، با توجه به تنش‌های حاصل از کمبود منابع طبیعی در سال‌های گذشته و احتمال وقوع و یا تشدید چنین تنش‌هایی در سال‌های آینده، به تعیین متغیرهای مؤثر در ایجاد تضاد پرداخته شد. همچنین با بررسی هر یک از متغیرهای مورد نظر، عوامل ایجاد تضاد در منطقه جنوب استان اردبیل شناسایی شد. در این مطالعه، علاوه بر آنکه در کل منطقه تضاد بین بهره‌برداران و کارشناسان منابع طبیعی وجود دارد، از نظر دیدگاهی نیز بین عوامل مؤثر در تضاد بین بهره‌برداران و کارشناسان دولتی اختلاف وجود دارد.

در بخش حقوقی این مطالعه، کمبود دستورالعمل‌های حمایت دولت از بهره‌بردار، کمبود قوانین، تناقضات ماده قانونی از سوی بهره‌برداران و کمبود قوانین، نقص قوانین، دیراجرای شدن احکام صادره از سوی کارشناسان به عنوان عوامل مهم ایجاد کننده تضاد در منطقه معرفی شدند. انصاری و همکاران، (۱۳۸۷)، نیز مهم‌ترین عامل ایجاد تخریب در مراتع از نظر حقوقی را کمبود قوانین، نقص قوانین و کم بودن میزان جریمه‌ها معرفی کرد. میردیلمی و سپهری (۱۳۹۲) نیز به وجود نقص‌ها و تعارضاتی در قوانین مربوط به مراتع اشاره کردند. رودگرمی و عموزاده مهدی رجی (۱۳۹۷)، به این موضوع اشاره داشتند که در قوانین منابع طبیعی موجود، به دانش بومی و اثرات آن در

احیاء، توسعه و حفاظت از جنگل‌ها و مراتع توجهی نشده است. عنابستانی و نادری (۱۳۹۷) نیز در مطالعه‌ای که در شهرستان بینالود داشتند، فقدان اصلاح نظام بهره‌برداری از منابع طبیعی را به عنوان عامل مؤثر ایجاد کننده چالش معرفی کردند.

مسائلی مانند زمین خواری، تعلل کارشناسان دادگستری در پاسخ و ضعیف بودن نسبت مجازات و تخلف‌ها چه از دیدگاه بهره‌برداران و چه کارشناسان مسأله مهم در این منطقه نبود. در این مطالعه، کمبود حمایت دولت از دامدار در بین بهره‌برداران حائز اهمیت بود. این مسأله نشان از آشنا بودن مردم به حق و حقوق خود در این زمینه دارد. از دیگر مشکلات بین مردم و دولت که به صورت ریشه دار از گذشته دور تاکنون بوده است. افزایش جمعیت بهره‌بردار است که منجر به مشکلاتی در مرتع و جنگل می‌شود. در این مطالعه چه در بین بهره‌برداران و چه کارشناسان به جمعیت زیاد بهره‌بردار اولویت داده نشد. یافته این مقاله در این مورد با گزارش محمودی و همکاران (۱۳۹۱)، که جمعیت زیاد دامدار، تعداد زیاد دام و نامشخص بودن مالکیت در مرتع از مهم‌ترین مشکلات مدیریت مرتع معرفی کرده است، تطابق ندارد.

در زمینه بررسی بهره‌برداری‌های منجر به تخریب در منطقه مورد مطالعه ۳۲ فاکتور در بین بهره‌برداران و کارشناسان بررسی شد. در بین بهره‌برداران، قطع درختان جنگلی، چرای زورس، دست‌اندازی‌های بهره‌برداران شهرهای همسایه، و در بین

کارشناسان، گویه چرای زود هنگام، قطع درختان جنگلی و دست اندازی دیگر بهره‌برداران خارج از نسق به عنوان بیشترین عامل تخریب مراتع انتخاب شد.

مطالعات گذشته، مهم‌ترین عامل تخریب در مراتع استان اردبیل را عوامل مربوط به دام مازاد، چرای مفرط و ورود زود هنگام دام به مرتع دانسته اند (سید اخلاقی و همکاران، ۱۳۹۱)، این در حالی است که در این منطقه، چرای زودرس به عنوان عامل اصلی تخریب معرفی شده است. دام مازاد، از سوی بهره‌برداران در رتبه ۳ و از سوی کارشناسان در رتبه ۱۱ قرار گرفته است. چرای مفرط از سوی بهره‌برداران در آخرین رتبه اهمیت و از سوی کارشناسان، در رتبه ۱۴ قرار دارد که باز هم نشان از عدم اولویت دهی به این موضوع در بحث عوامل مؤثر در تخریب مراتع این استان دارد. شخم زیر اشکوب و تبدیل کاربری اراضی، در اولویت‌های آخر بهره‌برداران و کارشناسان قرار گرفت. جنتی و کلاهی (۱۳۹۷) معتقد است علت این امر وجود قوانین واگذاری است که بهره‌بردار را مجاب می‌کند، با تخریب اراضی ملی بتواند آن را مالک شود. تخریب و تصرف اراضی ملی از جمله جرم‌هایی است که منجر به تشکیل پرونده در این منطقه می‌شود، با این وجود به نظر می‌رسد، کارشناسان و بهره‌برداران آن را به عنوان عامل تخریب‌زا، نمی‌شناسند.

به دلیل همسایگی منطقه جنوب اردبیل با استان‌های گیلان و زنجان، هر سال در شروع فصل چرا، نزاع‌های دسته جمعی بین مرتعداران مرزی و استان‌های مجاور رخ می‌دهد که یکی از عوامل ایجاد کننده تضاد است. از نظر بهره‌برداران و کارشناسان، رقابت درون گروهی بر سر چرانیدن دام در این منطقه چندان مشکل‌ساز نیست.

به نظر می‌رسد، در این منطقه، قطع درختان در بین بهره‌برداران و کارشناسان، به عنوان عامل اصلی تخریب عرصه‌های ملی معرفی شده است. ولی قاچاق چوب در بین هر

دو گروه به عنوان عامل مهم و مختل کننده معرفی نشد. ذغال گیری در بین بهره‌برداران، به عنوان عامل بدون اهمیت شناخته شد ولی در بین کارشناسان، یکی از عوامل منجر به تخریب منطقه شناخته شد (رتبه ۵ از ۳۲ عامل). قطع درختان و درختچه‌ها در این منطقه به تولید ذغال منجر می‌شود که چندان هم در بین بهره‌برداران به عنوان عامل جدی شناخته نشد. جنتی و کلاهی (۱۳۹۷) به این موضوع اشاره کرده است. تأمین سوخت مسأله مهمی است که بهره‌بردار را در قطع درختان جنگلی مجاب می‌کند.

بر اساس، رتبه دهی گروداران، آتش زدن عمدی جنگل‌ها و مراتع در این منطقه بسیار جزئی رخ می‌دهد و در رتبه‌های آخر جرائم منجر به تشکیل پرونده ثبت شد. کلاهی معتقد است اختلافات مرز سامان عرفی می‌تواند در بعضی مناطق منجر به آتش زدن مرتع شود که با نظرات بهره‌برداران در این منطقه تطابق نداشت (جنتی و کلاهی، ۱۳۹۷). یکی از مواردی که در مناطق دیگر به عنوان مشکلات منابع طبیعی بر شمرده شده است و در این منطقه چندان مشکل‌زا نبود، افزایش جمعیت بهره‌بردار است. محمودی و همکاران (۱۳۹۱) معتقد است، جمعیت زیاد دامدار، تعداد زیاد دام و نامشخص بودن مالکیت در مرتع از مهم‌ترین مشکلات مدیریت مرتع معرفی کرده است. که البته در این مطالعه زیاد بودن تعداد دام به عنوان عامل پنجم تخریب‌زا از سوی بهره‌برداران انتخاب شد.

مشکل در مالکیت اراضی، با سه گویه پاک تراشی اراضی ملی، کشت زیر اشکوب، تبدیل کاربری اراضی ملی و نزاع درگیری بین برون گروه‌ها سنجیده شد. در این بین فقط نزاع بین گروه‌ها به عنوان عامل تضادزا معرفی شد. این در حالی است که در جهان درگیری با موضوع مالکیت بر سر سرزمین یکی از موارد منجر به تضاد است و اختلاف درون جامعه و برون جامعه بر سر تصاحب زمین از علل برجسته درگیری‌های خشونت

است که زیرساخت‌های لازم مهیا شود. در واقع بهره‌برداران معتقدند که باید یک نیروی داخلی برای نظارت بر تجاوز به مراتع و جنگل‌ها وجود داشته باشد. این در حالی است که از عوامل کاهنده تخریب در جنگل و مرتع، قرق بخشی از جنگل و مرتع رتبه یک را گرفته است. یعنی معتقدند، قرق باعث کاهش تخریب منابع طبیعی می‌شود، ولی نه با کمک و همیاری خودشان. جنتی و کلاهی (۱۳۹۷) نیز به کم بودن مشارکت مردم با دولت و در نتیجه افزایش تعارض‌ها اشاره کرده است.

پژوهش حاضر نشان داد که بین مردم و اداره منابع طبیعی چالش‌ها و تضادهای متعددی وجود دارد. زمین خواری، یکی از مهم‌ترین مسأله چالش‌ها در جنوب استان اردبیل است که توسط هر دو گروه، به عنوان عامل مؤثر قوی در تضاد معرفی شد. مسائل مربوط به چرای مفرط و مازاد دام، قاچاق چوب از نظر کارشناسان و بهره‌برداران در اولویت تخریب مراتع نبود. البته چرای زودرس در این منطقه مشکل جدی است. درگیری بهره‌برداران با استان‌های همسایه هم از دید بهره‌برداران، در تضاد مؤثر است که کارشناسان چنین نظری نداشتند. حضور قوی‌تر کارشناسان منابع طبیعی در عرصه‌های مردم، شناخت پتانسیل‌های معیشتی منطقه و تشویق و آموزش مردم به سمت شناختن مشاغل جایگزین می‌توان راهکار مناسبی در کاهش تضاد بین ذی نفعان و ذی مدخلان منابع طبیعی دانست. سود این امر علاوه بر اینکه به طبیعت باز می‌گردد، بهره‌برداران را نیز برخوردار خواهد کرد.

انصاری، ن.، سید اخلاقی شال، س. ج.، قاسمی، م. ح. ۱۳۸۷. عوامل اجتماعی اقتصادی مؤثر در تخریب منابع طبیعی کشور و سهم

آمیز معرفی شده است (وسکو و همکاران، ۲۰۲۰). در خصوص نقش مؤلفه‌های اجتماعی در ایجاد تضاد در منابع طبیعی، بهره‌برداران و کارشناسان، سطح آگاهی بهره‌برداران و میزان همیاری مردم در اجرای طرح‌های عمومی در روستا را به عنوان عامل ایجاد کننده تضاد در منطقه معرفی کردند. مهاجرت یکی دیگر از موارد تضاد را در منطقه است، که بهره‌برداران آن را انتخاب کردند. در واقع نبود امکانات و فرصت شغلی در منطقه، می‌تواند منجر به مهاجرت شود که خود عامل بروز درگیری و تضاد است.

در خصوص عوامل کاهنده تضاد بین ذی نفعان و ذی مدخلان، شناخت شکل وابستگی و بهره‌برداری مردم از منابع طبیعی است. پاسخ بهره‌برداران به عوامل کاهش تخریب منابع طبیعی، قرق مراتع، نظارت شدید دولتی از سوی هر دو گروه بوده است. این انتخاب از سوی کارشناسان، با جلوگیری از ورود دام مازاد به مرتع و کاهش دام مازاد ادامه یافته است. یعنی در واقع علی‌رغم آنکه دام مازاد به عنوان معضل تخریب شناخته نشد، ولی کاهش تعداد دام از تضاد بین دامدار و ارگان‌های دولتی می‌کاهد.

در این بین بهره‌برداران، تعیین ناظر/ قرقبان محلی و حل مشکلات مالکیت مرتع را به عنوان عامل‌های کاهنده تضاد معرفی کردند. البته که انتخاب‌های کارشناسان و بهره‌برداران نیز چندان، تمایل ذهنی آن‌ها به مدیریت منطقه به صورت مشارکتی نشان نداد. مدیریت مشارکتی موضوعی است که در این منطقه بسیار کم‌رنگ است، به نحوی که لزوم تشکیل تعاونی‌های جنگل و مرتع و مدیریت مشارکتی از سوی هر دو گروه در ردیف‌های آخر توجه قرار گرفت. این امر مستلزم این

منابع

ابدی، ب و لاجینی، ز. ۱۳۸۵. مدیریت تضاد و فرایند مداخله گری ترویج کشاورزی، تعاون، ۸۴ (۲۷۳): ۴۳-۴۵.

- آنها در تخریب. تحقیقات مرتع و بیابان ایران، ۴(۱۵): ۵۰۸-۵۲۴.
- جلالی، ر. ۱۳۹۱. نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی. تحقیقات کیفی در علوم سلامت، ۱(۴): ۲۰-۳۱.
- جنتی چنار، م. ع.، کلاهی، م. ۱۳۹۷. تضادهای بین دامداران و اداره منابع طبیعی. هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران، ۱۸-۱۹ اردیبهشت، ۱-۱۷.
- رودگرمی، پ و عموزاده مهدی رجبی، م. ت. ۱۳۹۷. بررسی قوانین و مقررات کشوری مرتبط با جنگل‌ها و مراتع. نشریه علمی ترویجی مدیریت اراضی، ۶(۲): ۱۵۳-۱۶۷.
- سیداخلاقی، س. ج.، انصاری، ن.، یوسف کلابی، س. ۱۳۹۱. بررسی عوامل اجتماعی اقتصادی مؤثر بر تخریب منابع طبیعی استان اردبیل از دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان. فصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات مرتع و بیابان ایران، ۱۹(۱): ۱۳۳-۱۴۸.
- علی بیگی، ج. ۱۳۹۷. بررسی نظام حقوقی بهره‌برداری جوامع روستایی و عشایری از منابع طبیعی در ایران. فصلنامه انسان و محیط زیست، ۴۴(۱): ۷۶-۹۳.
- عباستانی، ع. ا.، نادری، م. ۱۳۹۷. بررسی چالش‌های مدیریت منابع طبیعی در مناطق روستایی (نمونه موردی: شهرستان بینالود). جغرافیا و مخاطرات محیطی، ۲۸(۴): ۵۳-۷۰.
- قاسمی، م.، کرمی دهکردی، ا. ۱۳۹۶. تحلیل شبکه تضاد ذینفعان در حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی (مطالعه موردی: حوزه‌های آبخیز دوراهان و چشمه علی)، تحقیقات مرتع و بیابان ایران، ۲۴(۱): ۳۹-۵۶.
- قاسمی، م.، کرمی دهکردی، ا.، ابراهیمی، ع. ۱۳۹۶. تحلیل تضاد کنشگران اجتماعی در عرصه‌های منابع طبیعی و تأثیرات آن بر جامعه روستایی (مورد مطالعه: شهرستان بروجن). فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۸(۴): ۶۳۵-۶۴۸.
- محمودی، ج.، میربزرگی، س. ع.، حیدری، ق.، رعیتی، م. ۱۳۹۱. شاخص‌های تأثیرگذار بر پروژه مدیریت چرا در مراتع بیلاقی مازندران از دیدگاه کارشناسان منابع طبیعی. فصلنامه علمی پژوهشی اکوسیستم‌های طبیعی ایران، ۲(۳): ۴۹-۵۹.
- میردیلمی، س. ز.، سپهری، ع. ۱۳۹۲. بررسی و تحلیل قوانین مورد استفاده در مدیریت مراتع ایران. اولین همایش ملی مدیریت منابع طبیعی، دانشگاه گنبد کاووس، اسفند ۱۳۹۲.
- یوسفی، علی، امینی، ا. م.، فتحی، ا.، یادگاری، آ. ۱۳۹۵. ارزیابی راه‌های حل تعارض رودخانه زاینده رود از دیدگاه کشاورزان و ذی‌مدخلان. علوم آب و خاک، ۲۰(۷۶): ۱۴۳-۱۵۹.
- Barnett, J., 2000. Destabilizing the environment-conflict thesis. *Rev. Int. Stud.* 26: 271-288.
- Bayramov, A. 2017. Review: Dubious nexus between natural resources and conflict. *Journal of Eurasian Studies*, 1-10.
- Cap-Net. 2005. Conflict resolution and negotiation skills for integrated water resources management. PP. 97. United
- Helvetas, B. 2010. Helvetas guideline natural resource and conflict, USA. 4p.
- Henseler, j., Ringle, CH., Sarstedt, M. 2015. A new criterion for assessing discriminant alidity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43: 115-135.
- Hubert, N. 2021. The nature of peace: How environmental regulation can cause conflicts. *Journal of World development*, 141: (1-12).
- Humphreys, M., 2005. Natural resources, conflict, and conflict resolution: uncovering the mechanisms. *Journal of conflict resolution*. 49: 508-537.
- Kronenburg García, A. 2017. Exploring the 'layeredness' of recurring natural resource conflicts: Therole of Loita Maasai leadership in the Naimina Enkiyio Forest conflictsin Kenya. *Land Use Policy* 65: 66-77.
- Struwig, F, Stead, G.B. 2001. Planning, designing and reporting research. Pearson Education South Africa.
- Vesco P., Dasgupta, S., De Cian, E and Carraro, C., 2020. Natural resources and conflict: A meta-analysis of the empirical literature. *Ecological Economics*. 172: 1-15.

Investigation of Conflict Causes in Natural Resource Management from the Stakeholders and Experts Viewpoint in Rural Regions of Southern Ardebil Province

Mohammad Baqer Morovati¹, Mohsen Maleki^{2*} and Masumeh Sadat Hosseini Nasab³

Submitted: 25 June 2021

Accepted: 9 May 2022

Abstract

Natural resources are the main sources of income for many villagers of country. The diversity of stakeholders in natural resources field, leads to the conflict. Recognition of the effective factors in the conflict between the stakeholders are very important in natural resource management. This study was done in Rural Regions of Southern Ardebil and legal, managerial, exploitation, and social components were examined from the perspectives of both experts and beneficiaries. To accomplish the research, 240 questionnaires were completed in target population. The validity of the questionnaire was 0.96. The Mann-Whitney U-test was used to compare differences between two groups. The results show that in addition to the natural resources conflict in the whole region, in terms of perspective, there is a significant difference between the factors affecting the conflict between the local community and government experts. The most important components for increasing the conflict in this region from the perspective of stakeholders are lack of government support for the operator, cut down trees, people awareness level, and according to the experts, lack of law, early grazing and level of awareness of stakeholders. Land grabbing, Coaling, wood smuggling, and understory tillage aren't the most challenging issues. From the managerial point of view, both groups have declared that the most effective way to reduce the conflict is the confinement of forests and pastures, but the participatory management issues was not accepted according to the two groups' viewpoints. Effective presence of experts in the field, recognizing the livelihood potentials of the region, and encouraging and educating people to know alternative jobs are suitable ways to reduce conflict.

Keywords: conflict of interest, economic and social factors, exploitation, watershed, rangeland deforestation

1 - MSc. Department of Natural Resources, Khalkhal Branch, Islamic Azad University, Khalkhal, Iran

2 - Assistant Professor, Department of Natural Resources, Khalkhal Branch, Islamic Azad University, Khalkhal, Iran

3 - Department of Natural Resources, Khalkhal Branch, Islamic Azad University, Khalkhal, Iran

(* - Corresponding author Email: Emailmaleki@gmail.com)

DOI: 10.22048/rdsj.2022.292183.1954